

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
مجلة كلية الإلهيات في جامعة بينكول
BINGOL UNIVERSITY
JOURNAL OF THEOLOGY FACULTY

ISSN: 2687-5128

Sayı: 17 | Yıl: 2021/1

Bu dergi **TRDİZİN** tarafından taranmaktadır.

Bu Dergi 16. sayıdan itibaren **ERIHPLUS** tarafından taranmaktadır.

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BÜİFD), yılda iki kez (Haziran/Aralık) aylarında **online** yayımlanan ulusal ve uluslararası alan indeksli hakemli bir dergidir.

BÜİFD dergisinde yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ	BİNGÖL UNIVERSITY JOURNAL OF THEOLOGY FACULTY
Sayı: 17, Yıl: 2021/1	Issue: 17, Year: 2021/1
e-ISSN: 2687-5128	
<p style="text-align: center;">Sahibi / Owner (Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına) (On Behalf of Bingol Universty Theology Faculty) Prof. Dr. Mustafa AGÂH</p> <p style="text-align: center;">Baş Editör/Editor In Chief Doç.Dr. Nebi BUTASIM</p> <p style="text-align: center;">Editörler/Editors Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sami BAGA Dr. Öğr. Üyesi Bedrettin BASUĞUY Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ESVED Dr. Öğr. Üyesi Sahip AKTAŞ</p> <p style="text-align: center;">Dil Editörü/Language Editor (İngilizce/English) Arş. Gör. Mehmet ÇAVDAR</p> <p style="text-align: center;">Dil Editörü/Language Editor (Arapça/Arabic) Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BEDEVA</p> <p style="text-align: center;">Alan Editörleri/Field Editors Dr. Fatmatüzzehra YAŞAR Arş. Gör. Mehmet ÖZTÜRK Arş. Gör. Sadi YILMAZ Arş. Gör. Garip ÇAĞLAR Arş. Gör. Erkan BAYSAL Arş. Gör. Özkan ŞİMŞEK Arş. Gör. Necmettin KARTAL</p> <p style="text-align: center;">Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief Doç. Dr. Nebi BUTASIM</p>	<p style="text-align: center;">Yayın Kurulu / Editorial Board Prof. Dr. Mustafa AGÂH Prof. Dr. Orhan BAŞARAN Doç. Dr. Abdulnasır SÜT Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR Doç. Dr. Üyesi Nebi BUTASIM Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BEDEVA Dr. Öğr. Üyesi Bedrettin BASUĞUY Dr. Öğr. Üyesi Süleyman TAŞKIN Dr. Öğr. Üyesi Sahip AKTAŞ Arş. Gör. Mehmet ÖZTÜRK</p> <p style="text-align: center;">Danışma Kurulu /Advisory Board Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK (Bingöl Üniversitesi) Prof. Dr. Abdurrahman ACAR (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ (İnönü Üniversitesi) Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Bilal AYBAKAN (İbn Haldun Üniversitesi) Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN (On Dokuz Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCİ (Siirt Üniversitesi) Prof. Dr. Erkan YAR (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Muş Alparslan Üniversitesi) Prof. Dr. Fuat AYDIN (Sakarya Üniversitesi) Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Hakan OLGUN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Halit ÇALIŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Hayati AYDIN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. İbrahim YILMAZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)</p>

<p>Kapak ve Sayfa Tasarımı R@nin Dijital Tasarım</p> <p>Yazışma Adresi / <i>Corresponding Adress</i> Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 12000 Merkez/BİNGÖL Tel: +90 (426) 2160005 -Fax: +90 (426) 2160035</p> <p>Elektronik posta / <i>e-mail</i> bingolilahiyatdergisi@hotmail.com</p>	<p>Prof. Dr. Mehmet ERDEM (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. M. Halil ÇİÇEK (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KUBAT (İnönü Üniversitesi) Prof. Dr. Metin YİĞİT (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Musa YILDIZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Necmettin GÖKKIR (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Nurettin CEVİZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Osman TÜNER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi) Prof. Dr. Ousama EKHTİYAR (Bingöl Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer PAKIŞ (Hakkâri Üniversitesi) Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Sahip BEROJE (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KATAR (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şamil DAĞCI (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Gaziantep Üniversitesi) Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR (Amasya Üniversitesi) Prof. Dr. Vecdi AKYÜZ (İstanbul Aydın Üniversitesi) Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN (Harran Üniversitesi)</p>
--	--

Sayı Hakemleri/Referee Board of This Issue

Prof. Dr. Abdullah ÜNALAN (Siirt Üniversitesi), Prof. Dr. Ahmet KAYACIK (Erciyes Üniversitesi), Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ (Dicle Üniversitesi), Prof. Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Üniversitesi), Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK (Karabük Üniversitesi), Prof. Dr. Nazim HASIRCI (Gaziantep Üniversitesi), Prof. Dr. Necdet TOSUN (Marmara Üniversitesi), Prof. Dr. Osman ŞAHİN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi), Prof. Dr. Ousama EIKHTIAR (Bingöl Üniversitesi), Prof. Dr. Özlem SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi), Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM (Harran Üniversitesi), Prof. Dr. Sabri TÜRKMEN (İnönü Üniversitesi), Prof. Dr. Süleyman GÖKBULUT (Dokuz Eylül Üniversitesi), Doç. Dr. Ali Aslan TOPÇUOĞLU (Trabzon Üniversitesi), Doç. Dr. Adnan ALGÜL (Gaziantep Üniversitesi), Doç. Dr. Adnan ARSLAN (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi), Doç. Dr. Enes ERDİM (Fırat Üniversitesi), Doç. Dr. İbrahim YILMAZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Lokman BEDİR (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi), Doç. Dr. Menderes GÜRKAN (Erciyes Üniversitesi), Doç. Dr. Muhammed Tayyip KILIÇ (Dicle Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa ÖNCÜ (Mersin Üniversitesi), Doç. Dr. Naim DÖNER (Bingöl Üniversitesi), Doç. Dr. Şükran FAZLIOĞLU (Marmara Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman HENDEK (Sakarya Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Derviş MÜEZZİN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Aslam JANKIR (Mardin Artuklu Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ŞENTEPE LOKMANOĞLU (Sakarya Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Cemil LİV (Karatekin Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÖZKET (Kırklareli Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi İslam DEMİRCİ (Giresun Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞANVER (Bursa Uludağ Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Mesut SANDIKÇI (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Cevat ACAR (Mardin Artuklu Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Zeki UYANIK (Mersin Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Muhammad Nur Yusuf (İnönü Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa GÜNERİGÖK (Sakarya Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Nurdoğan TÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Osman BAYDER (Erciyes Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Seyyid SANCAK (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Sema ÖZDEMİR (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Ramazan KORKUT (Bingöl Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Teceli KARASU (Muş Alparslan Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Tuncay KARATEKE (Fırat Üniversitesi), Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ (Bursa Uludağ Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Zeynep SAĞIR (Fırat Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Üzeyir KÖSE (Kilis 7 Aralık Üniversitesi), Dr. Abdullah YILDIRIM (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Dr. Adem ERYİĞİT (Iğdır Üniversitesi),

İÇİNDEKİLER

İslam Hukukunun Roma Hukukundan Etkilendiği Tezini Eleştiren Batılı Bir Hukukçu: S.V. Fitzgerald.....	1
Zerdüşîlik Ve İşrakîlik'te Tanrısal Karizma: Hurra.....	21
Es-Sumeysir'in İnziva Şiirlerinin Üslupsal Uygulamaları.....	34
Klasik Dönem Fıkıh Usûlü Literatüründe Edebü'l-Fetvanın Yeri.....	54
Mu'tezile Ekolünü Belâgata Sevk Eden Muhtemel Faktörler	72
Modern Dönem Sünnî Ve Şîî Kaynaklarda Hz. İsâ'nın Nüzûlü Tartışması -İbn Âşûr Ve Tabâtabâî Örneği-	93
Kur'an-ı Kerim'deki Harf-i Cerlerin Anlamı Ve Anadili Arapça Olmayanlara Öğretimi	109
Medeni Hukukla Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Evlenmenin Geçici Engelleri	125
Molla Muhammed Saîd Ve "Risâletü Fethî'r-Rahmân Fi'r-Reddi 'Ala Munkirî't-Talâki's-Selâs Ve Talaki's-Sekrân" İsimli Risalesinin Tahkik Ve Değerlendirmesi	140
Şâfiî Mezhebinde Fetvâ Usûlü Ve Mezhep İçi Görüşler Hiyerarşisi (Muhammed El-Kürdî'nin <i>El-Fevâidü'l-Medeniyye</i> Adlı Eseri Bağlamında).....	159
Esmâ-İ Sitte'nin İ'râbı Üzerine Bazı Değerlendirmeler.....	175
Öğrencilerin Dijital Ortamlar Üzerinden Yapılan Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Derslerine Yönelik Tutumları (Sivas Zara İlçesi Örneği)	187
İletişim Ve Mantık Arasındaki İlişki.....	205
Osmanlı Hukûk-I Âile Kararnâmesi'nde Hanefî Mezhebinin Görüşü Dışında Kanunlaştırılan Fikhî Görüşlerin Analizi	214
Telâzüm Delilinin Fıkıh Metodolojisindeki Yeri.....	233
Hanefî Mezhebine Göre İbadetler Ve Muâmelât Örnekleminde Taayyün Kavramı	252
Aile Danışmanlığında Maneviyat Boyutunun Önemi.....	263

EDİTÖRDEN / EDITORIAL

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2021 Haziran 17. sayısı, bilim dünyasına yeni bir katkı sunmanın kıvancını duyarak yayınlandı.

Bilimsel çalışmaların tüm olumsuz koşullara rağmen devam etmesi ve tüm dergilerde olduğu gibi dergimize yoğun bir şekilde makale gönderilmesi son iki sayıdır yaşadığımız en zor süreçler arasında yerini almıştır. Çok sayıda makale teveccühüne mazhar olmak aynı zamanda çalışmaların değerlendirme süreçlerini sürdürmek ve gelen çalışmalar içinde alan editörleri ve hakem değerlendirmeleri ile yayınlanabilecek olanları seçmek editör kurulunu oldukça zorlamıştır.

Her türlü zorluğa rağmen editör kurulunun bu süreçte güçlendirilmesi ve alan çeşitliliği göz önüne alınarak yeni çalışma partnerlerini dergiye kazandırmak için yoğun çaba sarfedilmiş ve bu büyük oranda başarılmıştır.

Dergimizin bir sonraki hedefi uluslararası alanda bilinirliğini arttırmak, ulusal ve uluslararası hakem ve danışman kurullarını çeşitlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda dünyanın çeşitli ülkelerinde, saygın üniversitelerde alan ile ilgili editör, hakem ve danışman çeşitliliğini arttırmaya yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

Amaçlarımız doğrultusunda, bilim dünyasına nitelikli yazıların devamının getirilmesi için, fakültemiz bünyesinde bulunan çalışma partnerleri, farklı üniversitelerden yeni ekip üyeleri ile güçlendirilerek akademik camiada ses getirecek nitelikte bir dergi ile hayatına devam etmesidir.

Son dönemlerde pandemi nedeniyle farklı boyutlarda yazılara menşe olan akademik dergiler içinde dergimizde yer almış ve önceki sayıda başlayan online eğitim/davranış/bilimsel çalışmalar şeklinde üretilen akademik makaleler dergimizde yerini almıştır.

Dergimiz klasik ve modern eğitim ve İslami ilimler arasında bir köprü olarak alanın tüm bilim dallarına yönelik pozitif yaklaşımını sürdürmektedir.

Son dönemde özellikle pandemi nedeniyle bilim insanlarının yoğun makale yazımına şahit olmaktayız. Bu da pozitif getirileri olan bir davranışın yanında negatif yönleri de olan bir durumdur. Çok sayıda gelen makaleler arasında en iyisini seçmek editör kurulu ve doğal seyri açısından hakem süreçlerinin en iyi şekilde yönetilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle dergimiz hakem süreçlerini geliştirmek için, gelen makalelerin alanına göre, özenle seçilen alan editörleri ve hakemlerle çalışmaya azami gayret göstermektedir. Son sayıda daha önce nicel olarak az sayıda kullandığımız ön değerlendirme aşamasında doğrudan alan editörünün görüşünün alınmasıdır. Doğal olarak alan ile ilgili alan editörünün değerlendirmesi hem makalenin niteliğini hem de değerlendirme süreçlerinin daha sağlıklı yürümesini sağlamıştır.

Akademik bir derginin tüm alanlarının en iyi şekilde doldurulması ve bilim dünyasına nitelikli veriler sunulması elbetteki tüm süreçlerde yer alan geniş bir ekip çalışmasının sonucudur. Bu sayıda özverili çalışmalarıyla derginin son halini almasında emeği olan editör kurulu üyelerine, hakemlerimize, değerlendirme ve yönetim kurullarına teşekkür ederim.

Doç. Dr. Nebi BUTASIM

Esmâ-İ Sitte'nin İ'râbı Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Some Evaluations on I'râb of Six Nouns

Enes ERDİM

Doç. Dr. Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı
Assoc. professor, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric
Elazığ/TURKEY

eerdim@firat.edu.tr

Orcid: 0000-0002-5503-3411

Ayşe MEYDANOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı
Assist. Prof., Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric

Elazığ/TURKEY

ameydanoglu@firat.edu.tr

Orcid: 0000-0002-5333-8510

Doi: 10.34085/buifd.882055

Öz

Arap dilinde cümle içinde kelimelerin yüklendikleri görevleri ve ifade ettikleri anlamları göstermek üzere i'râb olgusu kullanılmıştır. i'râb, kelime sonunda amil denilen fonksiyonel sözcüklerden kaynaklanan değişikliktir. Bu değişiklik farklı belirtilerle kendisini göstermiştir. Bu belirtiler çoğu zaman aslî alametler olarak değerlendirilen damme, fetha ve kesra denilen hareketlerle ortaya çıkmıştır. Bazen de sınırlı sayıdaki kelimelerde hareke yerine geçen ikincil belirti dediğimiz harflerle gösterilmiştir. İkincil belirtilerin kullanıldığı sözcük türlerinden biri de Arap dilinde esma-ı sitte olarak bilinen ،أب ، أخ ، حم ، فم ، ذو، ve هـ sözcükleridir.

Esmâ-ı sitte fer'i i'râbla i'râblanmanın yanın sıra, bazı lehçelerde aslî belirtilerle, bazılarında ise kıyasa uygun olarak maksûr biçiminde kullanılmıştır. Bununla birlikte bazı dilsel verilerde esmâ-i sittenin şeddeli kullanımına rastlamak da mümkündür. Özellikle ikincil belirtileri almaları durumunda bu sözcüklerin nasıl i'râblanacağı meselesi Arap dilcileri arasında tartışma konusu olmuştur. Bu çalışmada konuyla ilgili klasik dil ekollerinin ve temsilcilerinin esma-ı sittenin i'râbına ilişkin görüşleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Nahiv, İ'râb, Basra dil ekolü, Kufe dil ekolü, Esmâ-ı sitte.

Abstract

In the Arabic language, the phenomenon of i'râb was used to show the tasks and the meanings of the words in the sentence. i'râb is the change resulting from the functional words called amil at the end of the word. This change has manifested itself with different symptoms.

These symptoms are often manifested by movements called damma, fatha and kasra, which are considered essential signs. Sometimes, it is indicated by the letters that we call a secondary symptom that takes place in a limited number of words. One of the word types in which the secondary signs are used is ،أب and ،أخ ، حم ، ذو، ، فم ، هـ, which became famous as the six nouns in Arabic language. In addition to receiving secondary symptoms in the six nouns, it was also used in some dialects with essential signs and in others in the form of maqsûr in accordance with the comparison. However, in some linguistic data, it is possible to find the usage of six nouns with shaddah. The issue of how these words can be understood, especially if they receive secondary symptoms, has been the subject of debate among Arab linguists.

In this study, the views of the classical language schools and their representatives on the subject of six nouns were tried to be evaluated.

Keywords: Arabic language and rhetoric, Syntax, i'râb, Basra language school, Kufe language school, the six nouns

Giriş

İ'râb, Arap dilinin en temel ve ayırt edici niteliklerinden biridir. Nitekim i'râb cümle içerisinde kelimenin yüklenmiş olduğu görevi belirlemek üzere konulmuş bir olgudur. Örneğin kelimenin fâil veya mefûl olduğu ancak i'râb ile ortaya çıkar. Arap dilinde i'râb olmaksızın cümle kurmak mümkün değildir.¹ Dolayısıyla kişi anlatmak istediğini muhatabına aktarırken i'râbı düzgün kullanmak zorundadır.

İ'râb sözlükte açıklama, ortaya koyma manalarına gelir. Bu bağlamda kişi ihtiyaçlarını ifade ettiği zaman *أَعْرَبَ فُلَانٌ عَنْ حَاجَتِهِ* denir.² Terim olarak ise nahiv ilminde i'râb, kelimenin sonunda amilden kaynaklanan değişiklik olarak tanımlanmıştır. i'râb belirtisi, kelime sonunda bazen hareke, bazen harf şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunlar da kendi içinde aslî ve ferî/ikincil belirtiler olarak iki kısımda değerlendirilir. Asli belirtiler olarak, ref halinde damme, nasb halinde fetha, cer durumunda ise kesra görülmektedir. İkincil belirtiler ise bazen harekenin hareke, bazen de harfin harekenin yerini tutması şeklinde ortaya çıkmaktadır.³ Örneğin cem-i müennes sâlimlerde kesra fethanın, gayr-i munsarîf isimlerde fetha kesranın yerini almaktadır. Yine genel kabule göre tesniyede "elif" dammenin, "ya" fetha ve kesranın; cem-i müzekker salim isimlerde "vav" dammenin, "ya" fetha ve kesranın, esma-ı sittede "vav" dammenin, elif fethanın, "ya" ise kesranın yerine geçmektedir. Muzari fiillerde, ise ef'âl-i hamse/beş fiil denilen kiplerde "nun"un varlığı dammenin, düşürülmesi ise fetha ve sükûnun yerini almaktadır.⁴

Yukarıda ifade edildiği gibi harekeyle i'râba asıl, harflerle i'râba fer' nazarıyla bakılmıştır. Bu bakış açısının en önemli gerekçesi, beşeri dillerin tabiatında bulunan, en hafif ve kullanımı en rahat olanın tercih edilmesi eğilimidir. Bu sebeple manayı ifade etmek için i'râba ihtiyaç duyulduğunda daha hafif ve daha kullanışlı olmasından dolayı hareke tercih edilmiştir. Böylece öncelik daha ağır ve kullanımı daha zor olan harflere verilmemiştir.⁵

Ancak esmâ-i sittede kullanımı, diğer kelimelerin çoğundan farklı olarak, harf ile iraplanmasıyla temayüz etmiştir. Hatta i'râbı harf ile olan kelimeler içerisinde ref, nasb ve cer hali farklı bir i'râb alametiyle kullanılan, yani harfle tam i'râba sahip olan tek gruptur. Esmâ-i sittede i'râb vermek gerektiğinde, anlama işaret eden sembollerin harf olmaması daha uygun bulunmuştur. Çünkü belirti, belirlenenden farklı olur. Yani bir kelime i'râblanmak istenildiğinde, harekenin kullanımı daha uygundur. Zira kelime harflerden oluşur. Kelime, burada i'râbı belirlenendir. Belirti ise i'râb alâmetidir. Hem belirtinin hem de belirlenenin aynı cinsten olması uygun değildir. i'râb alâmeti olarak harekelerin tercih edilmesi gerekir. Çünkü harflerin i'râb alâmeti olarak kullanımı, karışıklık ihtimalini doğurabilir. Bu durum kıyas/genel kural haline gelmiştir. Ancak zaman zaman ihtiyaca binaen bu kuralın dışına çıkmıştır. Bu

¹ Ebubekr Muhammed b. Sehl b. Serrâc İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-Nahv*, thk. Abdulhuseyn el-Fetlî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988), 1/45.

² Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa el-Kefevî, *el-Kulliyât*, thk. Adnan Dervîş - Muhammed el-Mısri (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1433/2012), 118.

³ Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ali İbn Tûlûn, *Şerhu İbni Tûlûn ala Elfiyyeti İbni Mâlik*, thk. Abdulhamîd Hâsım el-Kebîsî (Beirut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1422/2002), 1/65.

⁴ Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-fevâid*, thk. Abdurrahman es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn, 1415/1995, 1/33; Hâlid b. el-Curcâvî el-Vakkâd, *Şerhu'l-ezheriyye* (Kahire: el-Matbaatu'l-Kubrâ, ts.), 22.

⁵ Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. 'Ali b. Yaîş b. Ebisurâyâ Muhammed b. 'Ali İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufaşşal li'z-Zemaşşerî*, thk. İmîl Bedî Yakûb (Beirut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1422/2001), 1/51.

bağlamda altı isim olarak isimlendirilen أَخْوَكُ، أَبُوكُ، حَمُوكُ، فُوكُ، هَهُنُوكُ ve ذُو مَالٍ sözcükleri mütekellim “ya”sı dışında bir şeye izafe edilmeleri, tesniye ve cem olmamaları, ism-i tasğir siygasında gelmemeleri koşuluyla ref durumunda “vav”, nasb durumunda “elif”, cer durumunda ise “ya” harfini alırlar. Dolayısıyla هَذَا أَخْوَكُ وَأَبُوكُ، رَأَيْتُ أَخَاكَ وَأَبَاكَ، مَرَرْتُ بِأَبِيكَ وَأَخِيكَ، رَأَيْتُ أَخَاكَ وَأَبَاكَ، هَذَا أَخْوَكُ وَأَبُوكُ denilir.⁶

Esmâ-ı Sitte'nin i'râbı

Her ne kadar yukarıda ifade edilen harflerle i'râb edilmesi yaygın kullanım ve genel kabul olsa da nahivciler esmâ-ı sittenin sonunda yer alan illet harfleri ve dolayısıyla bu sözcüklerin i'râbı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Başta Ferrâ olmak üzere Kûfelilere göre, esmâ-ı sitte hem harflerle hem de hareketlerle murebtir. Birincisi illet harfleri, ikincisi ise onlardan önce bulunan hareketlerdir.⁷ Nitekim bu harflerden önce, i'râbın değişmesiyle farklılaşan hareketler bulunmaktadır. Esmâ-ı sittenin müfred olması durumunda i'râb âlametinin hareke olduğu noktasında iki dil mektebi arasında ittifak vardır. Örneğin مَرَرْتُ بِأَبٍ ve رَأَيْتُ أَبَا لَكَ، هَذَا أَبٌ لَكَ، Örneğin مَرَرْتُ بِأَبٍ kelimesinin aslı أَبٌ'dur. Araplar üzerine dammeyi ağır gördükleri için damme harekesini ب harfine aktararak vav harfini düşürmüşlerdir. Damme ref' halinin, fetha nasb halinin, kesra ise cer halinin alameti olmuştur. İzafet durumunda ref halinde هَذَا أَبُوكُ، nasb halinde رَأَيْتُ أَبَاكَ ve cer halinde مَرَرْتُ بِأَبِيكَ denilir. Müfredlerdeki bu izafet arzı bir durumdur. Damme, fetha ve kesra müfreddeki halleri üzerine kalmıştır. Dolayısıyla söz konusu hareketlerin bizzat kendilerinin i'râb âlameti olması gerekir. Örneğin مَرَرْتُ بِأَبٍ ve رَأَيْتُ غُلَامًا، هَذَا غُلَامٌ، Örneğin مَرَرْتُ بِأَبٍ şeklinde müfred kullanılan ifadeler هَذَا غُلَامُكَ، رَأَيْتُ غُلَامَكَ ve مَرَرْتُ بِغُلَامِكَ şeklinde muzaf olduklarında damme, fetha ve kesra olarak i'râb hallerini korurlar. Esmâ-ı sittede de durum aynıdır. Onlara göre ifade edilen tezin doğruluğunu gösteren delillerden biri ref, nasb ve cer durumunda ب kelimesindeki ب harfinin harekesinin değişmesidir. Bu hareketlerden sonra gelen و، ا ve ه harfleri ise i'râb olma konusunda hareketler gibi muamele görürler. Bu da damme ve “vav”ın ref halinin; “elif” ve fetha nasb halinin, kesra ve “ya”nın ise cer halinin alametini olduğunu gösterir. Dolayısıyla esmâ-ı sittenin hem harf hem de hareke olmak üzere iki i'râb âlameti almış ifade edilmiştir. Yine bazı Kûfelilere göre bu sözcüklerin iki i'râb belirtisi almaları, harflerinin az olması sebebiyle, harflerini çoğaltmak ve görevlerini daha net ve belirgin hale getirme nedeniyeldir.⁸

Bu görüş birkaç yönden tenkit edilmiştir. Bu bağlamda i'râb, amilden kaynaklanmaktadır. Bir amel, tek bir yerde iki amel yapamaz. Amil teorisinde bir âmilin aynı kelimedede birden fazla amel etmesi ve bunun sonucunda iki i'râb alametinin ortaya çıkması, genel geçer kurallarla çelişmektedir. Bununla birlikte i'râb olgusunun temelinde kelimelere fâillik, mef'ûllük veya izafet gibi anlamlar kazandırma amacı yatmaktadır. Tek bir amelle anlam farklılığı zaten ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ikinci bir i'râb belirtisine ihtiyaç yoktur. Kûfelilerin bu görüşlerine yöneltilen bir diğer eleştiri de, bu görüş kabul edildiğinde esmâ-i sitteden bazı kelimelerin neredeyse tamamının i'râb âlameti olarak kabul edilmesi gibi bir durumla karşılaşılmasıdır. Örneğin هَهُنُوكُ ve ذُو مَالٍ sözcüklerindeki ه ve ذ harflerinin dammesi ile onlardan sonra gelen “vâv” neredeyse tüm kelimeyi teşkil etmektedir. Eğer bunlar i'râb âlameti olarak kabul edilirse geriye mureb olarak kabul edilebilecek bir sözcük kalmamaktadır. Kûfeliler مَرَرْتُ kelimesinin ref,

⁶ İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufaşşal*, 1/51,52.

⁷ Ebu'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh İbnu'l-Enbârî, *el-İnşâf fi mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-nahviyyine'l-Basriyyin ve'l-Kûfiyyin*, (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1380), 1/24; Ebu'l-Bekâ el-'Ukberî, *et-Tebîyîn an mezâhibi'n-nahviyyine'l-Basriyyin ve'l-Kûfiyyin*, thk. Abdurrahman b. Suleymen el-Useymîn (Riyad: Mektebetu'l-'abîkân, 1420), 194; Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem ul-hevâmi fi şerhi Cem ul-cevâmî*, thk. Abdulhamid Hendâvî (Mısır: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, 1413/1992), 1/137.

⁸ İbnu'l-Enbârî, *el-İnşâf*, 1/21-26.

nasb ve cer hallerinde meydana gelen değişikliklerin, esmâ-i sittedeki gibi olduğunu ve هذا امرٌ , هذا امرٌ ve رَأَيْتُ امْرَأً , رَأَيْتُ امْرَأً ifadelerindeki ر harfinin cümledeki konumuna göre hareketinin değiştiğini ve akabinde gelen hemzenin de ا , او veya ئ şeklinde yazıldığını delil getirmişlerdir. Ancak onların yaptıkları bu kıyas, uygun değildir. Zira “ra” harfinin hareketi i’râb sebebiyle değil hemzenin hareketi nedeniyle değişmektedir. Burada “ra” harfinin hareketi i’râb olmayıp hemzeye tabi olmakla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kelimelerdeki illet harflerinden önceki harflerin hareketleri, onlara uymakta, i’râb olarak değerlendirilmemektedir.⁹

Kûfelilerin, esmâ-i sittenin müfred hallerini izafetli şekillerine kıyas etmeleri de kabul görmemiştir. Örneğin müfred halde esma-ı sitteden ا in i’râb harfi bâdır. Zira ا kelimesinde vav harfi düşürülünce, ba harfi kelimenin son harfi konumuna indirgenmiştir. Dolayısıyla onun üzerinde görülen hareke i’râb hareketi olmuştur. İzafet durumunda ise i’râb harfi illet harfidir. Zira Araplar, kelimenin sonundaki harf değişimini, hareke değişimi olarak gördüklerinden düşürülen lâm harfini iade etmişlerdir. Böyle olunca kelime ortasında i’râb hareketinin gelmeyeceğinden yola çıkarak i’râb harfinin ba olmadığı söylenebilir. Kelime sonundaki bu illet harfleri, te’nis taşı konumundadır. Örneğin قائمة ve قائمات denildiğinde tenis tâ’sı i’râb harfi haline gelir. Tennis tâ’sından önceki harf artık kelime sonu olma özelliğini yitirir. Burada da durum böyledir. Hatta esma-ı sitte konusunda illet harflerini i’râb harfi kılmak daha evladır. Çünkü zaid olan bir harf öncesini i’râb harfi olmaktan çıkarıyorsa, kelimenin aslından olan bu harflerin öncesinin, i’râb harfi olma niteliğini yitirmesi evla tarikle gerçekleşir.¹⁰

Kufelilerin, esmâ-i sitte’nin müfred ve izafeli hallerini esmâ-i sittenin dışındaki kelimelere kıyaslamaları da güçlü bir delil olarak kabul görmemiştir. Çünkü هذا غلامٌ ve هذا غلامٌ gibi ifadelerde i’râb harfi her iki durumda aynı harftir. Hâlbuki esma-ı sittede daha önce ifade edildiği gibi i’râb harfi tamamen farklılaşmaktadır. Dolayısıyla bunların birbirine kıyas edilmesi pek de tutarlı değildir.¹¹

Yine Kûfelilerin, i’râb değişikliğine bağlı olarak ا kelimesindeki “ba”nın hareketinin değişmesini delil olarak ileri sürmeleri pek kabul görmemiştir. Çünkü ب harfi üzerindeki değişiklik i’râbtan kaynaklanmamakta, aksine kendisinden sonra değişen harfe uyum sağlamak için getirilmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra gelen harfin cinsine bağlı olarak ا sözcüğündeki ب harfi damme, fetha ya da kesra almaktadır. Aynı durumu مسلمين ve مسلمون gibi cem-i müzekker-i salimlerde de görmek mümkündür. Ref durumundaki “mim”in dammesi, nasb ve cer halinde kesraya dönüşmektedir. Bu, i’râbdan kaynaklanan bir değişiklik değil, dammeli durumu “vav”a, kesralı durumu ise “ya”ya uyum sağlamak içindir.¹²

Kufe ekolünün esmâ-i sittenin iki i’râb alâmetini aynı anda aldığına dair iddiasını desteklemek için öne sürdüğü görüşlerden bir diğeri de esmâ-i sitteyi oluşturan kelimelerin harf sayılarının az olmasıdır. Onların bu iddiaları Arapçada غم ve غم gibi harf sayısı az olan sözcüklerin bulunmasıyla çelişmektedir. Zira bu kelimeler de iki harften oluşmalarına rağmen isim tamlaması biçiminde kullanıldıklarında sadece bir i’râb belirtisi almaktadırlar. Bu sözcüklerin görevlerinin daha net ve belirgin hale gelmesi için iki i’râb alâmeti aldığını söylemek de tutarlı görülmemiştir. Çünkü bu kelimeler, tek i’râb alâmeti aldıklarında, bu kelimelerin i’râb alâmeti almalarındaki amaç hâsıl olmakta ve ikinci bir i’râb alâmetine ihtiyaç

⁹ Ebû Bişr ‘Amr b. Osmân b. Kaşber Sibeveyh, *el-Kitâb*, thk. ‘Abdusselâm Muḥammed Hârûn (Kahire: Mektebetü’l-Hancı, 1408), 3/412. ‘Ukberî, *et-Tebyîn*, 200; İbnu’l-Enbârî, *el-İnşâf*, 1/20,21; Suyûtî, *Hem’ul-hevami’*, 1/143; Ebu’l-Bekâ el-‘Ukberî, *el-Lubâb fi ileli’l-binâ ve’l-İ’râb*, thk. Ğâzi Muhtar Tuleymât (Dımeşk: Müessetu’r-Risâle, 1415), 1/93;

¹⁰ İbnu’l-Enbârî, *el-İnşâf*, 1/36,37.

¹¹ İbnu’l-Enbârî, *el-İnşâf*, 1/37.

¹² İbnu’l-Enbârî, *el-İnşâf*, 1/37.

duyulmamaktadır. Dolayısıyla, bu durumda ikinci i'râb alâmeti işlevsiz ve faydasız hale gelmektedir.¹³

Basralılara göre ise esma-ı sitte'nin i'râb alâmeti, sadece harflerdir.¹⁴ Onlar, Kûfeliler gibi hem hareke hem de harf ile i'râbı kabul etmemişlerdir. Çünkü onlara göre Arap dilinde i'râb olgusu bir kelimeye fâiliyyet, mef'ûliyyet veya izafet gibi anlamları yüklemeye yönelik bir gaye barındırır. Bu anlamları yüklenen kelimedeki manaların birbirine karışması ihtimali ortadan kalkar. Hedeflenen bu amaç için de tek i'râb yeterlidir. İki i'râbı bir araya getirmeye gerek yoktur. Biri diğerinin yerini tutmaktadır. Bunun gibi Arap dilinde iki te'nis belirtisi bir kelimedeki zikredilmez. Örneğin *مُسْلِمَاتٌ* ve *صَالِحَاتٌ* kelimelerinin aslı *مُسْلِمَاتٌ* ve *صَالِحَاتٌ* dir. İki *ت* harfi de müennesliğe işaret ettiğinden dolayı biriyle yetinilir, aynı anda ikisi de zikredilmezler. Aynı şekilde Basralılar kendi söylediklerinin Arap kelimelerinde yaygın olarak zikredildiğini ve kullanıldığını belirtirler. Bu bağlamda fasih Arap kelimelerindeki tüm mureb isimlerin sadece bir i'râbı bulunmaktadır. Kûfelilerin iddialarının benzerini görmek ise mümkün değildir. Dolayısıyla Arap dilinde benzer kullanımı olmayan bir şeye yönelmektense, genel geçer olanı kabullenmek daha doğru olacaktır.¹⁵

Basralılar, Kûfelilerin, bir isim için iki i'râb alâmeti takdir etme eylemlerini “şayet bir isimde aynı görevi ifa edecek iki i'râb caiz görülürse, bu durum tek kelimedeki muhtelif i'râbın da bir araya gelmesinin câiz görülmesine yol açar” şeklindeki bir istidlâl ile reddetmeye çalışmışlardır. Ancak Basralıların bu istidlâlleri kabul görmemiştir. Çünkü i'râb aslında failiyet, mefuliyet gibi manaların birbirinden ayrıştırılması için kullanılır. Bir isimde iki farklı i'râbın bir araya getirilmesini caiz görmek tenakuza götürür. Örneğin bir isimde ref ve nasb takdir edersek, ref, failiyete, nasb ise mefuliyete işaret eder. Hâlbuki aynı görevi ifa edecek iki i'râbı takdir etmekte böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü ikisi de aynı görevi ifa etmek üzere getirilmektedir. Dolayısıyla aynı görevi ifa edecek iki i'râbı, birbirinden farklı görev yerine getiren iki i'râbın bir araya getirilmesi aynı şey değildir.¹⁶

Kadim dilcilerin esma-ı sittenin i'râbı konusunda ihtilaf ettiklerini ifade etmiştik. Gerek Kûfe ekolünden ve gerekse Basra ekolünden birçok dilcinin, esmâ-i sittenin i'râbı hakkında farklı görüşler bildirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda Sibeveyh'e (ö. 180/796) göre esmâ-i sittedeki illet harfleri, i'râb harfleridir. i'râb ise bunlar üzerinde mukadderdir.¹⁷ Bilindiği üzere esma-ı sitte mureb isimlerdendir. Dolayısıyla diğer mureb isimlerde olduğu gibi onlarda da i'râb harfi bulunmaktadır. Arızî ve makul özelliğe sahip olan i'râb olgusu, gerek diğer isimlerde ve gerekse esmâ-i sittede kendini gösterecek bir mekâna ihtiyaç duyar. Bu mekân da kelimenin son harfidir. Örneğin i'râb, *رَبِّ* sözcüğündeki *د* harfinde kendini gösterir. Mu'tel, isimler, bu konuda sahih isimlere kıyas edilmiştir. Sahih isim i'râb harfinden yoksun olamayacağı gibi mutel isim de böyle bir harften yoksun değildir. Bundan dolayı mankûs isimde *ى* nun, maksûr isimde ise elifin i'râb harfi olduğuna hükmedilmiştir.¹⁸ Dolayısıyla esmâ-i sittenin de sonunda bulunan harf, o kelimenin i'râb harfi olarak kabul edilmelidir.

Diğer isimlerde olduğu gibi esmâ-i sittede de i'râb harfleri izafetten önce var olduğu gibi izafetten sonra da var olmalıdır. Örneğin izafetten önce *هَذَا أَبَا* ve *رَأَيْتُ أَبًا* denir. Bu ifadelerde i'râb harfi *ب* dir. İzafetten sonra ise son harf olduklarından dolayı illet harflerinin i'râb harfi olması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim *ب* harfi de izafetten önce kelimenin

¹³ İbnu'l-Enbârî, *el-İnşâf*, 1/37; Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *et-Tezyîl ve't-tekmîl fi şerhi't-Teshîl*, thk. Hasan Hendâvî (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1417/ 1996), 1/177.

¹⁴ Ebû Hayyân, *et-Tezyîl*, 1/176.

¹⁵ İbnu'l-Enbârî, *el-İnşâf*, 1/20,21.

¹⁶ İbnu'l-Enbârî, *el-İnşâf*, 1/27.

¹⁷ 'Ukberî, *et-Tebyîn*, 193; 'Ukberî, *el-Lubâb*, 1/88; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufaşşal*, 1/153.

¹⁸ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/412; 'Ukberî, *et-Tebyîn*, 195.

sonunda yer almaktadır. Nasıl ki izafetten önce ب harfi sonda bulunduğu için i'râb harfi olarak kabul ediliyorsa, izafetten sonra da kelimenin sonunda ortaya çıkan illet harfi i'râb harfi olarak kabul edilmelidir. Yani kelimenin muzaf olması, sonunda bulunan harfin (illet harfi olsa bile) i'râb harfi olması durumunu değiştirmez. Nitekim bir isim, sahih, menkûs veya maksûr olsun, sonda bulunan harf o kelimenin i'râb harfidir. Bu kelimenin muzaf olması, son harfin özelliğini değiştirmez.¹⁹ Dolayısıyla esmâ-i sitte bu konuda maksur veya menkus isimlere benzetilmiş ve muzaf olmasının sondaki harfin i'râb harfi olduğu gerçeğini değiştirmediği ifade edilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca bu isimler aslî hallerine dönüştürüldüğünde (bu görüşte mesela اب kelimesinin aslı ابؤ kelimesinin aslı حمؤ kabul edilmektedir) sondaki illet harflerinin i'râb harfi olduğu açıkça ortaya çıkacaktır. Bu harfler, müfred hallerinde hazfedilip, izafet hallerinde geri getirilse bile yine i'râb harfi olarak kabul edilirler. Zira illet harfleri bunlardan hazfedilip sonra tekrar iade edildiğinde kelime kemâl haline dönüştürülmüş olur. Yapılan değişiklikler sondaki illet harflerinin i'râb harfi olmasını etkilemez.²⁰

Yine bu harfler izafet sırasında kelimenin sonunda yer almaktadır. Dolayısıyla ya zâid, ya i'râb alâmeti ya da i'râb harfi olmaya ihtimallidirler. Birinci ihtimal mümkün değildir. Çünkü zaid harf düşürüldüğünde mana bozulmaz. Fasih lehçeye göre bu harfler sabittir. Hazfedildiği zaman söz konusu isimlerin manaları kalmaz. Dolayısıyla bu harflerin zâid olduğu söylenemez. İkinci ihtimal ise bizzat bu harflerin i'râb alâmeti olduğudur. Ancak i'râb ya harekedir ya da harekenin delalet etmiş olmuş olduğu manadır. Bunlar ise ne hareke ne de onun delâlet ettiği mana olmadığı için i'râb alâmeti oldukları da söylenemez. Gerek zâid harfler ve gerekse i'râb alâmetleri hazfedildiğinde kelimenin manası bozulmaz. Sadece i'râb alâmeti kaldırıldığında, i'râbın cümleye katmış olduğu anlam bozulur. Kelimenin anlamı değişmez. Böylece geriye sadece mezkûr harflerin, i'râb harfi olduğu ihtimali kalır. i'râbın bu harfler üzerinde takdir edildiği konusuna gelince, i'râb, mananın ortaya çıkması için gerekli bir olgudur. İsimlerde i'râb ya lafzî ya da takdiri hareke ile olur. Hareke, lafızda açıkça görülmediği zaman i'râbın mukadder olduğuna hükmedilir. Burada istiskâl (harekenin ağır gelmesi) i'râbın ortaya çıkmasını engelleyen bir durum olduğu için esmâ-i sittenin i'râbının mukadder olduğu sonucuna varılır.²¹

Sibeveyh'in bu görüşünün yukarıdaki şekilde gerekçelendirilmesi kabul görmemiştir. Bu bağlamda onun görüşüne şöyle bir soru yöneltilmiştir: Esmâ-i sittede i'râbın takdir edilmesi uygun değildir. Zira ref halinde "vav" sakindir ve bu durumda i'râb takdir edilmez. Nasp ve cer halinde ise bu "vav" i'râb harekesine uygun olarak harekelenir. Böylece "elif" veya "ya" harfine çevrilir. Burada çevrilmeye sebep olan şey i'râb harekesidir. i'râbın yaptığı amel açıkça görülüyorken, takdir edildiği nasıl söylenebilir?

Bu soruya şöyle cevap verilmektedir: Bu harflerdeki asıl hareketler mutlak, belirli bir hareke değildir. Dönüşüm de mutlak olunca onlar üzerinde belirli hareke takdir edilir. Nitekim العَصَا ve الرَّحَى sözcüklerinde dönüşüm mutlak hareke üzerinde gerçekleşmiştir. Damme ve diğer hareketler bu konuda göz önüne alınmamıştır. Ancak يَعْزُو örneğindeki gibi ref durumunda sakın "vav" üzerinde damme, العَصَا gibi sözcüklerde ise "elif" üzerine damme takdir edilir. Çünkü "vav" üzerinde dammenin ortaya çıkmasına engel olan olgu ağırlıktır.

¹⁹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/412; 'Ukberî, *et-Tebyîn*, 195.

²⁰ İbnü'l-Enbârî, *el-İnşâf*, 18; 'Ukberî, *et-Tebyîn*, 195, 196; Saîd b. S'ad el-Hadramî, *Şerhu'd-durreti'l-yefîme*, thk. Muhammed b. S'ad el-'Useymin (Mısır: Dâru Bidâyeti'l-İlâm, 1392), 4/2; Muhammed b. Âb el-Kallâvî eş-Şenkîti, *Fethu rabbi'l-beriyye fi şerhi nazmi'l-Acurrûmiyye*, thk. Ahmed b. Ömer el-Hâzimî (Mekke: Mektebetu'l-esedî, ts.), 132.

²¹ 'Ukberî, *et-Tebyîn*, 196.

Aynı olgu هَذَا أَبُوكَ ifadesinde de görülür. “Elif” üzerinde ise hareke almanın imkânsızlığı, “ya” harfinde harekenin harf üzerine ağır gelmesi (istiskâl) söz konusudur.²²

Esmâ-i sittenin i’râbı konusundaki bir diğer görüş de Ebu’l-Hasen el-Ahfeş’e (ö. 215/830) aittir. Ona göre esmâ-i sittedeki harflere, ref, nasp ve cer hükümünün verilmesi gerekmektedir. Tesniye ve cemdeki “elif”, “ya” ve “vav” gibi, buradaki illet harfleri de i’râb harfleri değil sadece i’râba delalet eden birer belirtidir.²³ Dolayısıyla bu harfler i’râb hareketlerinin yerini alır. Ancak Ahfeş’in bu görüşü, üç açıdan eleştirilmiştir. Birincisi; i’râb, kelimelere anlam kazandıran bir olgudur. Bu olgu arazî bir yapıya sahiptir ve bir mahalle ihtiyaç duyar. i’râb, mahalli olarak kabul edilen “i’râb harfi” olmadığı zaman, kendi başına kâim olan bir araza dönüşür. Bu durum mantikî olarak tutarlı değildir. Zira arazlar, kendi başlarına kâim olamazlar. İkincisi eleştiri ise bu görüşün “delilin, medlûlün aleyhe ihtiyaç duyması” prensibine aykırı olmasıdır. Burada medlûlün aleyh, reflik (fâillik), nasplık (me’ûllük) ve cerlik (izâfet) gibi manalardır. Şayet bu manalar medlûlün aleyh ise –ki burada zikredilen manaların bu harfler olduğu ifade edilmiştir- bu durumda delil ile medlûlün aleyhin aynı şey olduğu sonucuna ulaşılır. Ancak bu sonuç, yukarıda belirtilen prensibe aykırıdır. Üçüncü eleştiri ise Ahfeş’in bu görüşünün, esmâ-i sitteden kabul edilen bazı kelimelerde kabul edilmeyen sonuçlara yol açmasına yöneliktir. Bu bağlamda فُوكٌ ve مَالٌ دُو sözcüklerinde illet harfleri i’râb delili kabul edilecek olursa, zahir mureb isim oldukları halde bu kelimeler tek bir harf üzerine kalır. Hâlbuki Arap dilinde böyle bir kullanıma rastlanmamaktadır.²⁴

Ebû Ömer el-Cermî’ye (ö. 225/840) göre bu harflerin cümledeki konumuna göre kalbedilmesi (harekenin, onu temsil eden harfe çevrilmesi) i’râb olarak değerlendirilir.²⁵ Buna göre vav, ref durumunda asıl olup i’râb harfidir. Damme “vav” üzerinde ağır olduğu için i’râb ortaya çıkmaz, takdir edilir. Nasp ve cer durumlarında illet harfi, kelimenin aslından olmadığı için, temsil ettikleri harekenin cinsine kalbedilirler. “Elif” fethanın, “ya” ise kesranın cinsindedir. Böylece İki harf, iki harekeye naiblik eder. Bir şeye vekillik eden de onun makamına geçtiği için, “elif” ve “ya” harfleri, fetha ve kesranın yerine geçmiş kabul edilir. Cermî’nin bu görüşü de birkaç yönden tenkit edilmiştir. Birincisi, ref halinde bir dönüşüm (kalb) yoktur, ama murebtir. Fakat diğer hallerde kalb vardır. Cermî’nin bu iddiası aynı kelimedeki bir durumda i’râbın olmasına, diğer bir durumda ise i’râbın olmamasına götürmektedir. Ancak bu, kıyasın kabul etmediği, Arap dilinde görülmeyen bir haldir. İkinci eleştiri ise kelimedeki nasp ve cer halinde meydana gelen bu kalbin i’râb olarak kabul edilmesine yöneliktir. Buna göre şayet bu dönüşümler i’râb olsaydı, tesniyenin ve cemi müzekkerin i’râbı gibi nasp ve cer hallerinde aynı formda kullanılırlardı. Hâlbuki esmâ-i sittede nasp halinde “elif” cer halinde ise “ya” kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu dönüşümlerin i’râb olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Üçüncü eleştiride ise esma-i sitte, maksûr isme benzetilmiştir. Maksûr isimlerdeki dönüşümler i’râb olarak kabul edilmediği ve onlarda i’râb mukadder olduğu için esmâ-i sittede bulunan illet harfleri de i’râb olarak kabul edilemez. Bu isimlerde dönüşen şey, i’râb harfidir.²⁶

Kutrûb’a (ö. 210/825), göre (Ebû İshak ez-Ziyâdî (ö.117/735) ve Ebu’l-Kâsım ez-Zeccâcî’nin (ö. 337/949) de bu görüşte olduğu ifade edilmektedir)²⁷ bu harflerin kendileri bizzat i’râbdır.²⁸

²² Ukberî, *et-Tebyîn*, 196, 197.

²³ İbnu’l-Enbârî, *el-İnşâf*, 1/21; Ukberî, *et-Tebyîn*, 193; Suyûtî, *Hem’ul-hevami*, 1/138.

²⁴ Ukberî, *et-Tebyîn*, 197; Ukberî, *el-Lubâb*, 1/91; İbn Yaîş, *Şerhu’l-mufaşşal*, 1/154.

²⁵ Ukberî, *et-Tebyîn*, 193; İbn Yaîş, *Şerhu’l-mufaşşal*, 1/154; Ebû Hayyân, *et-Tezyîl*, 1/177, 178; Suyûtî, *Hem’ul-hevami*, 1/137.

²⁶ Ukberî, *et-Tebyîn*, 197; Ukberî, *el-Lubâb*, 1/92.

²⁷ İbn Yaîş, *Şerhu’l-mufaşşal*, 1/154; Suyûtî, *Hem’ul-hevami*, 1/136.

²⁸ Ukberî, *et-Tebyîn*, 193; İbnu’l-Enbârî, *el-İnşâf*, 21, 22.

تَمُّومُ cümlesinde ise تِ hem hitap hem de te'nis belirtisidir. Bu görüşe yöneltilen en önemli eleştiri, mukadder olan her şeyin lafız kabilinden bir delilinin olmasının gerekmediğidir. Nitekim maksûr isimde i'râb mukadder olduğu halde ona delalet eden herhangi bir lafız bulunmamaktadır.³⁶

Ali b. İsa er-Rebeî' (ö.420/1029) ise bu isimlerin hareketlerle i'râblandığını, sonlarındaki illet harflerinin sözcüklerin lame'l-ismi olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda هذا أَخوك denildiği zaman ifadenin aslı هذا أَخُوك şeklindedir. Kendisi hareketli ve öncesi fethalı olduğu göz önünde bulundurularak elife dönüştürülmemesi için "vav" harfinin dammesi önceki harfe nakledilmiştir. أَخُوك denildiğinde ise bunun aslı أَخُوك dir. "Vâv"ın hareketi "ya" harfine nakledilmiş, kendisi sakın olup öncesi kesralı olduğundan "ya" harfine çevrilmiştir. Bu görüş de zayıf olarak değerlendirilmiştir. Çünkü hareketler genellikle öncesi sakın olduğu zaman nakil yapılmaktadır.³⁷

Bu sözcüklerin müfred şekilde kullanımı sırasında lamının hafzedilmesiyle kıyasla/genel uygulamayla çelişen bir tutum sergilenmiştir. Çünkü أَخُوك sözcüğünün aslının أَخُوك'un aslı أَبُو أَخُوك'un aslı أَحْمَدُ , أَخُوَانٍ , أَخُوَانٍ , أَخُوَانٍ şeklinde gelmektedir. Ayrıca هِنَوَات kelimesinin çoğulunun هِنَوَات şeklinde kullanılması da bunu kanıtlar niteliktedir. Nitekim şiirde bu kelimenin çoğul hali şu şekilde kullanılmaktadır:

أَرَى ابْنَ نِزَارٍ قَدْ جَفَانِي وَمَلِي عَلَى هِنَوَاتٍ شَأْنَهَا مُتَابِعِ (الطويل)

"İbn Nizâr'ın üst üste yapılan kötü fiillerden dolayı benden kaçtığını, usandığını ve bana kaba davrandığını anlıyorum".³⁸ Görüldüğü üzere beyitte هِنَوَات kelimesinin çoğulu هِنَوَات olarak gelmiştir.

Esmâ-i sitte, son harfinin illetli olması sebebiyle genel kural/ kıyas açısından maksûr isimlerden kabul edilmektedir. Buna göre temel kâide, kendisinin hareketli, öncesinin de fethalı olması sebebiyle "vav"ın "elif"e kalbedilmesini gerekli kılmaktadır. Ancak esmâ-i sittede genel kural dışında bir kullanım ortaya çıkmıştır. Bu kelimelerin, belirli şartları taşımaları ön koşuluyla ref halinde "vav", nasp halinde "elif", cer halinde ise "ya" ile kullanımları genel kabul görmüştür. Bu kullanım dışında esmâ-i sittenin farklı formlarla kullanıldığı da göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi nâkıs (illet harfi düşürülen) kullanımdır. Bu kullanımda muzaf olmasına rağmen esmâ-i sittenin i'râbı harf iledir.³⁹ Yine كَاب kelimesinin şu beyitte nakıs olarak getirildiği görülmektedir.

بِأَبِيهِ أَقْتَدَى عَدِيٍّ فِي الْكَرْمِ وَ مَنْ يَشَابُهُ أَبَهُ فَمَا ظَلَمَ (الرجز)

"Adıyy, cömertlikte babasını takip etti. Kim onu (bu sıfatlarda) babasına benzetirse, zulmetmemiş olur."⁴⁰

Esmâ-i sittenin, diğer kullanım şekli ise kıyasa uygun olarak gelen maksûr kullanımıdır. Burada esmâ-i sitteden olan kelimeler, maksûr isim gibi takdîrî olarak i'râblanır. Şairin şu beytindeki كَاب kelimesi, bu kullanıma örnektir.

إِنَّ أَبَاهَا وَأَبَا أَبَاهَا. قَدْ بَلَغَا فِي الْمَجْدِ غَايَاتَاهَا (الرجز)

"Babası ve babasının babası şerefte zirveye ulaşmışlardır."

Bu beyitte cer durumunda olan ikinci كَاب sözcüğünün, muzâf olmasına rağmen, "ya" harfiyle değil de maksûr olarak "elif"le kullanıldığını görülmektedir.⁴¹

³⁶ Ukberî, *et-Tebyîn*, 199.

³⁷ İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufaşşal*, 1/154; Ebû Hayyân, *et-Tezyîl*, 1/177.

³⁸ Şiir için bkz. Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail İbn Sîde, *el-Muhakkem ve'l-muhtâli'l-a'zam*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beirut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1420/ 2000), 4/426; Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail İbn Sîde, *el-Muhasşas*, thk. Halil İbrahim Ceffâl (Beirut: Dâru'ihyâi't-turâsi'l-Arabî, 1414/ 1994), 5/178.

³⁹ Suyûtî, *Hem ul-hevâmi*; 1/128.

⁴⁰ Şiir için bkz. Cemaluddîn b. Yûsuf el-Ensârî İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik ilâ elfiyyeti ibni Mâlik* (Beirut: Dâru'l-cil, 1399/ 1979), 1/69.

Aynı durum, *خ* kelimesinde de görülmektedir. Örneğin kendi görevi olmadığı halde bir işi yapmak durumunda kalan kişi için, *مُكْرَهُ أَخَاكَ لَا بَطْلَ* "kardeşin mecbur bırakılmıştır yoksa o, kahraman değildir" denir.⁴² Burada *أَخَاكَ* kelimesi, maksûr isim olarak kullanılmış olup, *i'râbı* takdîrîdir.

Bir diğer kullanım ise *هَذَا أَبَاكَ* örneğinde olduğu gibi esmâ-i sitenin son harfinin şeddelenmesidir. Aslında *أَبَا* kelimesi bağlamında bakıldığında en fasih olanı maksûr, sonra nâkıs ve en son da şeddeli kullanımdır.⁴³

Sonuç

Esmâ-i sitenin *i'râbının* ve dilbilimcilerin bu konudaki görüşlerinin incelendiği bu çalışmada elde edilen verilere göre, ilk dönem dil âlimleri esmâ-i sitenin *i'râbı* konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Genel kuralın/kıyasın, sonu illet harfi olması sebebiyle maksûr isim gibi değerlendirilerek *i'râbının* takdîrî olmasını gerekli kıldığı esmâ-i sitte, kıyasa aykırı olarak *i'râblanmıştır*. Bu bağlamda genel kabul, esmâ-i sitenin çeşitli şartları taşımak koşuluyla, ref halinin "vav", nasp halinin "elif" ve cer halinin ise "ya" olması doğrultusundadır. Bu şartlar, esmâ-i sitenin mütekellim "ya"sı dışında bir kelimeye muzaf olması, tesniye veya cem' olmaması ve ism-i taşğir siygasında gelmemesidir.

Esmâ-i sitenin *i'râbı* konusunda ilk ayrışma, bu kelimelerde kaç *i'râb* alâmeti bulunduğu yöneldir. Dil ekolleri arasında geçişler olmakla beraber genel anlamda Kûfelilere göre esmâ-i sitte, biri hareke diğeri harf olmak üzere iki *i'râb* alâmeti almıştır. Basralılara göre ise tek *i'râb* alâmetiyle *i'râblanmıştır*. İkinci ayrışma ise esmâ-i sitenin *i'râbının* keyfiyetine yöneliktir. Bu bağlamda Sibeveyh'e göre bu isimlerdeki harfler, bizzat kendileri *i'râb* harfi olmakla birlikte *i'râb* bunlar üzerinde takdir edilir. Ebu'l-Hasen el-Ahfeş'ten aktarıldığında göre buradaki illet harfleri, *i'râb* harfleri değil sadece *i'râbı* gösteren birer belirtidir. Cermî, söz konusu harflerin cümledeki konumuna göre birbirlerine kalbedilmesini *i'râb* olarak değerlendirir. Kutrûb ve Ebû İshak ez-Ziyâdî, bu harflerin kendilerini bizzat *i'râb* olarak görür. Mâzîni'ye göre bu sözcüklerde illet harflerinden önceki harfler, *i'râb* harfidir. İzâfet sırasında onlara bitişen "vav", "elif" ve "ya" onların hareketlerinin işba'ından kaynaklanmıştır. Ebû Ali el-Fârisî, bu harflerin hem *i'râb* harfleri olduğunu hem de *i'râba* delalet ettiklerini düşünmektedir. Ali b. İsâ er-Rebeî ise bu isimlerin hareketlerle *i'râblandığını*, sonlarındaki illet harflerinin sözcüklerin lâmnını teşkil ettiğini belirtmektedir.

Son harflerinin illet harfi olması nedeniyle genel kurala/kıyasa göre maksûr isim olarak son harfinin "elif-i maksure" ile yazılması gereken esmâ-i sitenin, yaygın kullanımda kıyasa aykırı olarak kullanıldığını belirtmiştik. Ancak bazı dilsel verilerde, kurala uygun bir tarzda maksûr isim gibi kullanıldığı ve *i'râbının* takdîrî olduğu görülmektedir. Bununla birlikte muzaf olasına rağmen illet harfinin kullanılmadığı ve *i'râbın* hareke ile olduğu nâkıs kullanıma da rastlanmaktadır. Ayrıca bu kelimelerin son harfinin şeddelenerek okunduğu formlara rastlamak da mümkündür.

Bu çalışmada yapılan değerlendirme ve tenkitlerden de anlaşıldığı üzere, *i'râb* olgusunun cümleye kattığı fâillik, mef'ûllük ve izâfet gibi anların ortaya çıkması için bir alâmetin yeterli olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, esma-i sitenin bir alâmetle ve bir *i'râbla* mureb

⁴¹ Cemaluddîn b. Yûsuf el-Ensârî İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik ilâ elfiyyeti ibni Mâlik* (Beyrut: Dâru'l-cîl, 1399), 1/46; Bahâuddîn Abdullah İbn Akîl, *Şerhu İbni Akîl üla elfiyyeti İbni Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdullah (Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1405), 1/51; Muhammed Bedruddîn b. Ebî Ömer ed-Demâmîni, *Talîku'l-ferâid üla teshîli'l-fevâid*, thk. Muhammed b. Abdurrahman el-Müfdî, 1403, 1/203; Suyûtî, *Hem'ul-hevâmi'*, 1/140.

⁴² Suyûtî, *Hem'ul-hevâmi'*, 1/129.

⁴³ Suyûtî, *Hem'ul-hevâmi'*, 1/128.

olduğunu kabul etmek daha tutarlı bir düşünce gibi gözükmektedir. Dolayısıyla bu konuda Basralılar'ın daha isabetli bir görüş ortaya koydukları söylenebilir. İ'râbın keyfiyeti konusunda ise bu harflerin bizzat İ'râb alâmeti olduğu ve temsil ettikleri hareketin yerine nâib olduğu görüşü meşhur olsa da Sibeveyh'in görüşü olarak bilinen ve "esmâ-i sittenin harfler üzerine takdir edilen bir hareke ile mureb olduğu" görüşünün, daha kabul edilebilir bir nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

KATKI ORANLARI	
Etik Beyan/Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Yazarlar/Author(s)	Enes ERDİM- Ayşe MERDANOĞLU
Finansman/Funding	Yazarlar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler/The Authors acknowledge that they recieved no external funding in support of this research.
Yazar Katkıları/Authors Contributions	Çalışmanın Tasarlanması/Conceiving the Study: EE (%50), AM (%50) Veri Toplanması/Data Collection: EE (%50), AM (%50) Veri Analizi/Data Analysis: EE (%50), AM (%50) Makalenin Yazımı/Writing Up: EE (%50), AM (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu/Submission and Revision: ES (%50), AM (%50)
Çıkar Çatışması	Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan ederler/ The Authors declare that they have no competing interests.

Kaynakça

- Demâmîni, Muhammed Bedruddîn b. Ebî Ömer. *Talîku'l-ferâid alâ teshîli'l-fevâid*. thk. Muhammed b. Abdirrahman el-Müfdî, 1403.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *et-Tezyîl ve't-tekmîl fi şerhi't-Teshîl*. thk. Hasan Hendâvî. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1417/ 1996.
- Hadramî, Saîd b. S'ad. *Şerhu'd-durreti'l-yetîme*. thk. Muhammed b. S'ad el-'Useymîn. Mısır: Dâru Bidâyeti'l-Îlâm, 1392/ 1972.
- İbn Akîl, Bahâuddîn Abdullah. *Şerhu İbni Akîl ala elfiyeti İbni Mâlik*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdullah. Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1405/1985.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman. *Sırru şınâati'l-i'râb*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1421/2000.
- İbn Hayyân, Esîruddîn Muhammed b. Yusûf. *İrtişâfu'd-đarab min lisâni'l-Arab*. thk. Ramazan Abdu'ttevvâb. Kahire: Mektebetu'l-hancî, 1418/1998.
- İbn Hişâm, Cemaluddîn b. Yûsuf el-Ensârî. *Evđahu'l-mesâlik ilâ elfiyeti ibni Mâlik*. Beyrut: Dâru'l-cîl, 1399/ 1979.
- İbn Mâlik, Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu Teshîli'l-fevâid*. thk. Abdurrahman es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn, 1415/ 1995.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail. *el-Muħakkem ve'l-muħîti'l-a'zam*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1420/ 2000.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail. *el-Muħaşşâş*. thk. Halil İbrahim Ceffâl. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, 1414/ 1994.

- İbn Tûlûn, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Alî. *Şerhu İbni Tûlûn ʔla Elfiyyeti İbni Mâlik*. thk. Abdulhamîd Hâsım el-Kebîsî. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1422/2002.
- İbn Yaîş, Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. 'Ali b. Yaîş b. Ebisurâyâ Muhammed b. 'Ali. *Şerhu'l-mufaşşal li'z-Zemahşerî*. thk. İmîl Bedî Yakûb. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1. Basım, 1422/2001.
- İbnu'l-Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâluddîn 'Abdurrahmân b. Muḥammed b. Ubeydillâh. *el-İnşâf fi mesâ'ili'l-ḥilâf beyne'n-naḥviyyîne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*,. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1380/1961.
- İbnu's-Serrâc, Ebubekr Muhammed b. Sehl b. Serrâc. *el-Uṣûl fi'n-Naḥv*. thk. Abdulhuseyn el-Fetlî. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1408/1988.
- Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa. *el-Kulliyât*. thk. Adnan Dervîş - Muhammed el-Mısrî. Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1433/2012.
- Sibeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Ḳanber. *el-Kitâb*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. 5 Cilt. Ḳahire: Mektebetü'l-Hancı, 1408/1988.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Hem ul-hevâmi' fi şerhi Cem ul-cevâmî*. thk. Abdulhamid Hendâvî. 3 Cilt. Mısır: el-Mektebetu't-Tevfikiyye, 1413/1992.
- Şenkîtî, Muhammed b. Âb el-Kallâvî. *Fethu rabbi'l-berîyye fi şerhi nazmi'l-Acurrûmiyye*. thk. Ahmed b. Ömer el-Hâzimî. Mekke: Mektebetu'l-esedî, ts.
- 'Ukberî, Ebu'l-Bekâ. *el-Lubâb fi ileli'l-binâ ve'l-irâb*. thk. Ğâzi Muhtar Tuleymât. Dımeşk: Müessesetu'r-Risâle, 1415/1995.
- 'Ukberî, Ebu'l-Bekâ. *et-Tebyîn an mezâhibi'n-naḥviyyîne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*. thk. Abdurrahman b. Suleymen el-Useymîn. Riyad: Mektebetu'l-'abîkân, 1420/2000.
- Vakkâd, Hâlid b. el-Curcâvî. *Şerhu'l-ezheriyye*. Kahire: el-Matbaatu'l-Kubrâ, ts.